

СРБИЈА, ЕВРОПСКЕ ВРЕДНОСТИ И ИНТЕГРАЦИЈА

Сажетак: Процес преговарања о придруживању Европској унији је у току. Европска перспектива Србије је у том смислу данас извеснија. У периоду пре приступања, Србија треба да испуни у потпуности бројне услове које је поставила Европска унија. Нажалост, стартна позиција Србије је слаба, и због тога ће то бити тежак задатак. Ипак, то је добар избор јер: економска интеграција је пожељна стратегија за мале и средње земље, користи од интеграције пристижу у дужем периоду, и дугорочне користи су веће од могућих краткорочних трошкова. Уз то, европске и српске вредности су у великој мери заједничке.

Кључне речи: регионална интеграција, европске специфичности, Европска унија, трошкови и користи од интеграције

1. Уводно питање: сукоб и/или сагласност вредности, циљева и интереса?

У тренутку када се актуелизује и интензивира процес интеграције са Европском унијом (European Union - ЕУ), формално започет одлуком о отварању преговора о закључењу Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП) 10.10.2005, има много разлога да се размотре нека од кључних питања. Први је што ће тај

процес бити доминантна одредница наше спољне и унутрашње политике наредне деценије. Не мање важном изгледа чињеница да не постоји јединствена, реална и искрена политичка сагласност о таквом циљу, док је подршка становништва европској интеграцији половична. Ако се томе додају стање у привреди и нерешена унутрашња и спољна политичка питања, стартна позиција Србије је још неповољнија.

На другој страни, већи део транзиционих земаља су од 01.05.2004. постале пуноправне чланице ЕУ, док је остатак укључен у процес европске интеграције, са различитим успехом. Поред њих, и земље које нису укључене у тај процес, као Русија, Норвешка или Швајцарска, са ЕУ имају високо развијене односе. По том основу, логичан пут Србије и региона је будуће чланство у ЕУ. Ствари ће се, по свој прилици, тако и одвијати, са неизвесном брзином и ефикасношћу.

Идеју о јединственој Европи никада није представљао неки општенародни покрет; најуспешнији ујединитељи су у историји Еропе били велики освајачи или империје, док је њена савремена интеграција плод послератних међународних политичких односа, уз снажну подршку бројних група интелектуалаца. На тај начин су интелектуалне и политичке елите иницирале и развијале идеју европске интеграције, па то чине и данас.¹ Ситуација у Србији следи такву матрицу. Специфичност је у подељености елита у погледу исправности таквог циља или начина његовог постизања.

Када је реч о сагласности европских и српских вредности и циљева, мало ко би је оспорио. На декларативном плану, све се лепо слаже, готово у потпуности. На реалном, много мање; Србија у многоме заостаје у реализацији властитих опште прихваћених вредности и циљева. У суштинском смислу, не постоји битна несагласност вредности и циљева, које Србија у највећој мери дели са земљама ЕУ.

Код интереса ствари стоје унеколико другачије, што није необично, јер исто важи и за било коју другу земљу. Сагласности је логично недовољно, па је неопходно њихово усклађивање. Оно је могуће, и у неравноправном односу снага, Србија може наћи начина да усклади већину својих кључних интереса са европским процесима. Садашње време је један од тешких периода у српској историји, па то остаје велики задатак и посао.

Поред наведеног, и сам процес регионалне економске интеграције има своје одређене специфичности и законитости, које у реализацији интеграције са ЕУ треба познавати. Према досадашњим искуствима, интеграција може бити добро решење за малу земљу, а интеграција типа север-југ срећом иде у прилог Србији.

2. Стартна позиција Србије

Ако тиме означимо јесен 2005, када је европска перспектива Србије постала извеснија, могла би се оценити као: много реалних могућности и мало материјалне основе. Досадашње резултате транзиције у Србији можемо сумирати у следећем: увелико одмакао процес приватизације (уз стални раст удела приватног сектора у GDP); стална и изузетно висока стопа незапослености (која се годинама креће око 30%); делимична измена привредне структуре уз раст сектора услуга; измена власничке и производне структуре у оквиру сектора; стални раст дефицита трговинског биланса (уз раст укупног обима спољне размене); смањење ранијег спољног дуга уз ново задуживање у иностранству; реална опасност од западања у дужничку кризу наредних година; уравнотежен буџет, инфлација² и курс динара под контролом, уз реалан раст зарада; спора изградња институција и увођење владавине права, уз несмањену корупцију. Макро економска стабилност је постигнута, али рестриктивна монетарна и кредитна политика, уз недовољну домаћу штедњу и прилив директних страних инвестиција, нису могли да покрену привреду³.

Побољшања која су приметна у Србији последњих година углавном су изнуђена; унапређења у раду државне управе, интензивна законодавна активност, половичне реформе у безбедносним структурама, либерализација регионалне трговине, регионална сарадња и друго, учињена су у највећој мери под притиском међународних фактора и по захтевима ЕУ. То би се могло оценити позитивним стицајем околности, јер су интензивирани и убрзани ионако неопходне реформе.

У погледу административних капацитета Србије да успешно савлада процес преговарања до пуног чланства у ЕУ, ствари стоје негде на половини. Нарочито је у последње две године ин-

тензивно организационо и кадровско комплетирање у оквиру министарства и владиних агенција. У најбољем случају, ради се о пар стотина људи, што је у поређењу са нпр. Словенијом и Хрватском недовољно. Ипак, може се очекивати да тај проблем буде убрзано решаван.

Ако се прихвате оцене Европске комисије да је Србија спремна да отпочне преговоре о закључењу ССП, то значи да су кључне перформансе задовољавајуће. И реално, одређени успеси у реформама су очигледни. Највећи проблеми Србију чекају у реалном сектору: у оптималној измени привредне структуре, и њеном прилагођавању структури привреда наших главних трговинских партнера и земаља ЕУ.

3. Користи од регионалне економске интеграције

У досадашњој интеграционој пракси у свету искристалисале су се неке очигледне потенцијалне користи за земље учеснице, а од њих зависи у којој мери ће оне бити искоришћене. По томе се и разликују успешне од неуспешних интеграција. Најважније су следеће:

- интеграција повећава и обезбеђује тржиште за пласман домаће робе и услуга;
- стварање (trade creation) и скретање трговине (trade diversion), при чему је прво преовлађујуће;
- јача конкуренција, специјализација и приноси на обим побољшавају употребу ресурса, што повећава ефикасност индустријског и услужног сектора;
- креирање нових роба, услуга и технологија;
- раст домаће штедње, и раст инвестиционе активности домаћих и страних фирми, као и транснационалних корпорација;
- смањење трошкова трговине и трошкова подстицања извоза;
- јача заједничка спољна преговарачка позиција;
- координација и усклађивање економских политика чланица;
- подстицај привредног раста.

Интеграција подразумева и одређене трошкове или одрицање од одређене добити за земље чланице, па се нето корист од интеграције добија сучељавањем трошкова и користи на краћи и дужи рок. Неке од њих су директно мерљиве, а неке посредно. На

почетку, са уклањањем баријера у трговини, обично расту трговина и GDP, али може расти и незапосленост. У принципу, трошкови прилагођавања су већи на краћи рок, и касније опадају. Шире користи од интеграције, које су видљиве свима, испољавају се у пуној мери на дуги рок. Због свега овога, јако је важно да свака земља бар грубо предвиди неопходне трошкове и динамику користи од интеграције. Тиме може обезбедити неопходну политичку подршку, али и планирати или усмеравати структурне промене у својој привреди.

Као ни у другим стварима, и код регионалне економске интеграције распоред користи и трошкова није равномерно расподељен на све чланице. Неке од њих извлаче веће користи од интеграције, а неке мање. Међутим, оно што би овде било најважније, и што интеграцијама даје животну снагу, садржано је у чињеници да укупан нето добитак сваке земље чланице превазилази трошкове, и он је увек већи од адекватног добитка који би земља могла постићи да није чланица интеграције, и да наступа унилатерално.

4. Специфичности европске интеграције

Многе од нових чланица ЕУ, и све земље кандидати, су у ЕУ видели пре закљон од нестабилне унутрашње политичке ситуације, лакше решавање проблема у привреди, или безбедносни кишобран, него што су направиле рационалан и релативно прецизан претходни cost-benefit прорачун. Отуда и проблеми, између осталог.

Европска интеграција је по својим амбицијама и свеобухватности крајње озбиљан подухват, а по досадашњим резултатима најуспешнија у свету. Уз одређене застоје, и бројне проблеме, чланице ЕУ су у дужем периоду успевале да перманентно унапређују и подижу ниво интеграције. Границе даљег ширења се оцртавају, а будућност ЕУ не могу предвидети ни они сами.

Основне специфичности европског интеграционог процеса⁴, са којим требају рачунати и будуће чланице, би биле:

- јак утицај међународног политичког фактора у настанку и опстанку интеграције;

- успешна економска интеграција између развијених земаља (тип: север-север) и између развијених и земаља у развоју⁵ (тип: север-југ);
- мања мобилност фактора производње, већи утицај синдиката на кретање надница и социјално законодавство, већи степен протекционизма и државних субвенција, мања улагања у истраживање и развој у поређењу са САД - нижа међународна конкурентност привреде ЕУ у односу на САД и далекоисточне земље;
- изражене карактеристике „социјалне државе”, и висок општи ниво заштите здравља, животне средине и људских права;
- подршка ЕУ будућим чланицама у процесу придруживања.

Иако ЕУ различито виде чланице и земље кандидати, нема сумње да је то скуп пројекат. Одржавање европских вредности има прилично високу цену, што не обеснажује њихову исправност. Заостајање европских привреда у односу на америчку и далекоисточне ће у будућности сигурно довести до смањивања одређених стечених права⁶. Неефикасна привреда их једноставно не може обезбедити. Није случајно да је један од основних критеријума за пријем у ЕУ: способност преузимања обавеза чланства; кандидатима то изгледа далеко, али терет ће се распоређивати пропорционално и на њих.

5. Потенцијални трошкови и користи од интеграције Србије са Европском унијом

Реално је тешко прецизно израчунати могуће користи и трошкове интеграције са ЕУ, и они се углавном процењују, узимајући у обзир и директне и индиректне. Одређена искуства других транзиционих земаља у томе већ постоје, што би требало да олакша посао. У Србији је последњих година рађена методологија за процену ефеката интеграције, и одређене cost-benefit анализе. Истини за вољу, ни друге земље у тој фази интеграције нису имале много боље анализе и процене.

У досадашњој европској интеграционој пракси могуће је идентификовати несумњиве користи и неизбежне трошкове које она подразумева, па ће за ову прилику бити сасвим довољно истаћи места која су посебно значајна за Србију⁷. У првом реду, већ

набројане опште користи од регионалне интеграције важе и у случају ЕУ, тако да се са њима може рачунати. При томе, важно је имати у виду и европске специфичности. Колико ће од постојећих користи Србија искористити, и да ли ће трошкови бити већи од неопходних, у највећој мери зависи од нас самих.

Треба раздвојити две фазе интеграције са ЕУ, прву до пријема у пуно чланство, и другу по пријему. Успех и ефикасност интегрисања српске привреде у ЕУ ће у многоме зависити од тога шта буде урађено до пријема у чланство. До тада, перформансе српске привреде и уређеност друштва би морале бити на нивоу успешнијих транзиционих земаља. На одређен начин, и тренутна позиција Србије има својих предности; на располагању су нам искуства других земаља, извесно је у ком правцу ће се унапређивати ефикасност европских привреда, и предвидиви су трендови у светској привреди у наредној деценији.

Трошкови интеграције до пријема у пуно чланство обухватају врло широк спектар, и покривају готово све аспекте живота у земљи. Они су неопходни за интензивну законодавну активност и хармонизацију прописа са европским, реформу и изградњу институција, механизме и органе ефикасног спровођења закона у пракси, усклађивање свих врста стандарда, реформе у безбедносним структурама, школство, еколошку заштиту итд. Највећи трошкови, и неопходна средства, односе се на привреду. Једино ефикасна и конкурентна привреда може покрити неопходне трошкове за успешну интеграцију са ЕУ. А она то данас није. На тај начин привреда треба да изгради нову и конкурентну властиту структуру, и да обезбеди средства за остале видове интеграције. Очигледно да то неће бити лако.

По пријему у чланство ЕУ, нова чланица се суочава са тзв. трошковима прилагођавања. Њихов генератор је изложеност пуној конкуренцији на интерном тржишту ЕУ. И ма колико земља била успешна у припремној фази, њих не може избећи. Како у исто време и користи од интеграције приспевају у већој мери, оне могу превладати трошкове.

Уопште би највећу корист од интеграције са ЕУ могли дефинисати као убрзано достизање високих стандарда у друштву и привреди, и њихову потпуну хармонизацију са европским. То као

циљ може имати општу подршку у земљи. Када то буде наша стварност, онда је интеграција са ЕУ фактичко питање оптималног избора на средњи и дужи рок. Србија би и без ЕУ то у једном моменту постигла, али ће уз њену подршку то ићи брже и лакше.

Много би места узело набрајање сасвим извесних и несумњивих користи од интеграције. Најважније од њих су свакако оне које доноси интеграција српске привреде у европски привредни простор, са свим пратећим последицама. И у фази придруживања, а нарочито касније, оне се огледају у превазилажењу тешко решивих проблема као што су: недостатак инвестиционог капитала, технолошко заостајање, ниска међународна конкурентност, низак квалитет корпоративног управљања, неразвијена финансијска тржишта и сл. Треба додати и користи од укључивања у трансевропске инфраструктурне мреже, дистрибутивне и производне ланце транснационалних корпорација, као и усвајање нових маркетиншких знања и техника. Када се једном привреда покрене у добром правцу, и њена структура почне да се мења ка оптималној, ствари даље иду саме од себе.

6. Нема лаког решења

Учлањење у ЕУ није ни лак ни брз процес. Разлог су врло високи стандарди који се постављају пред земље кандидате. Да ли је то за њих боље или није, питање је, али оне о томе не могу ни расправљати ни одлучивати. Са своје стране, ЕУ им у процесу придруживања пружа сталну и свеобухватну подршку и разне врсте олакшица, како би тај пут лакше и успешније савладале. Мора се признати да ЕУ при томе показује много добре воље, и издваја прилично велика средства за подршку. Могло би се слободно рећи да ЕУ много боље види своје потенцијалне чланице, него што оне сагледавају ЕУ и своју будућност у њој. О томе сведоче осцилације у подршци евроинтеграцији у земљама кандидатима, која је по правилу већа на почетку тог процеса, и опада са приближавањем пуном чланству. Она често опада у новим чланицама и недуго после учлањења, када расту трошкови прилагођавања.

Већина нових и будућих чланица ЕУ су транзиционе земље, у којима су се преклопили процеси транзиције и интеграције. Уз

мање погодности таквог стицаја историјских околности, преовлађивале су тешкоће. Успешније у транзицији биле су успешније и у интеграцији са ЕУ.

Земље Западног Балкана су најнеуспешнија група у оквиру транзиционих земаља, са делимичним изузетком Румуније и Бугарске. Тиме се објашњава и њихово заостајање у процесу европске интеграције. То нарочито важи за Србију, иза које је само Босна и Херцеговина. Погољан моменат групног пријема већег броја транзиционих земаља у ЕУ је дефинитивно прошао, и није искоришћен. Период консолидације и уједначавања развојног нивоа проширене ЕУ ће потрајати извесно време, у којем се неке промене могу предвидети, а неке не. Како је и сама ЕУ суочена са бројним проблемима и дилемама, извесно је да ће у наредној деценији бити окренута првенствено себи. Две групе питања ће у томе имати приоритет: значајно подизање степена међународне конкурентности привреда ЕУ, и интензивирање интеграције унутар ње. Грубо, то су услови у којима ће се Србија придруживати ЕУ.

Претходне напомене упућују на закључак да ће то бити тежак процес, верујемо не предуг. Охрабрујућа је подршка ЕУ, и њене сталне потврде да остаје при раније утврђеном плану и оквиру проширења.

7. Европске вредности

Иако циљеви које помињемо немају локални карактер, можемо се за ову прилику ограничити на вредности и циљеве који су дефинисани приликом оснивања и током постојања ЕУ. Укратко, то би били: мир у Европи, ефикасна и конкурентна привреда, висок животни стандард, уједначен развој, владавина права и заштићена људска права. Чак и овако дефинисан вредносни оквир, да не ширимо даље, садржи бројне унутрашње противречности. Њихов најексплицитнији израз је недовољна међународна конкурентност европских привреда. Свест о томе у ЕУ постоји, али је бројна стечена права тешко укинути. И ако би то било, онда би се суочили са укидањем неких од властитих вредности. Ипак, правац у коме ће се тражити решење је предвидив.

Можда је рано, али није на одмет размислити о томе какво место Србија може за себе наћи у том свету. Вредносни систем који тамо влада није у супротности са интересима народа и земље. Чак би се тамо достигнути ниво испуњења и поштовања вредности и циљева могао у највећој мери одредити као скуп циљева чијем достизању Србија у догледној будућности тежи. И део вредности и циљева који се сматрају специфично националним није у супротности са заједничким политикама које владају у ЕУ; неговање и развијање националних и регионалних специфичности се у ЕУ не сматрају супротним њеним фундаменталним циљевима, имају своје место у правној и обичајној регулативи, као и финансијску подршку.

Европска перспектива и интеграција Србије захтева и заслужује један много храбрији, рационалнији и отворенији приступ од постојећег. Треба је више видети као могућност за значајно унапређење властитих перспектива, него опасност од уништења националне привреде и бића. Тачно је да објективни прорачуни и могући сценарији развоја не обећавају брзе резултате, али је исто тако тачно да је убрзан развој са ЕУ врло реална могућност⁸. Могуће је ићи један корак испред Европе у оном правцу у којем ће она морати тражити решења, и на тај начин градити основу бржег развоја. У извесном смислу, слабости ЕУ у међународној конкуренцији су добар путоказ за интензивну активност, нарочито у периоду пре приступања, када су обавезе поштовања заједничких политика ЕУ мање. На изглед парадоксално, реална основа за овакав приступ постоји и у технолошком заостајању српске привреде; она ће у највећој мери бити измењена у блиској будућности, тако да су прескакања одређених технолошких фаза данас могућа. Не треба у томе занемарити и један мотивациони и делом егзистенцијални фактор: бројна мала и средња предузећа, иначе највитаљнији и најфлексибилнији део сваке привреде, су успешна на извозним тржиштима, а њихов број и конкуренција ће само расти. Ако сценарији и стратегије ове врсте буду развијани у Србији, европске вредности ће бити много ближе и стварније.

Литература:

- De Benedictis, L., De Santis, R. and Vicarelli, C. (2005): „Hub-and-Spoke or Else? Free Trade Agreements in the Enlarged EU – A Gravity Model Estimate”, Working Paper 37, Brussels: ENEPRI
- Carrington, A. (2003): „A Divided Europe? Regional Convergence and Neighbourhood Spillover Effects”, *Kyklos* 56(3): 381-394.
- Giannetti, M. (2002): „The effects of integration on regional disparities: Convergence, divergence or both?”, *European Economic Review* 46(3): 539-567.
- Jovanović, M.N. (2001): *Geography of Production and Economic Integration*, London: Routledge
- Јовановић, М.Н. (2004): *Европска економска интеграција*, Београд: Економски факултет
- Schiff, M. and Yanling, W. (2004): „North-South Technology Diffusion, Regional Integration, and the Dynamics of the 'Natural Trading Partner' Hypothesis”, Policy Research Working Paper 3434, Washington, DC: World Bank
- Shatz, H.J. and Venables, A.J. (2000): „The geography of international investment”, Policy Research Working Paper 2338, Washington, DC: World Bank
- Venables, A.J. (2003): „Winners and Losers from Regional Integration Agreements”, *Economic Journal* 113(490): 747-761.

Serbia, European Values and Integration

Summary: The process of association negotiations with European Union is underway. Therefore, an European perspective for Serbia is more certain today. In a pre-accession stage Serbia has to fill the numerous conditions set out by European Union to the fully. Unfortunately, the starting point of Serbia is weak, and therefore it will be a hard task. However, it is a good choice because: economic integration is a desirable strategy at least for small and medium-sized countries, the benefits of integration come in the long run, and the long-term benefits are greater than the possible short-run costs. Additionally, the European and Serbian values are to a great extent common.

Key words: regional integration, European uniqueness, European Union, integration costs and benefits

Endnotes:

¹ О томе довољно сведоче тешко постигнута усвајања одређених важних одлука на референдумима у земљама ЕУ. Недавни неуспех у референдумском усвајању европског устава је јасно ставио до знања да постоји велики јаз између европских политичких и економских елита и становништва.

² Та констатација важи за неколико претходних година, док је током ове године инфлација измакла контроли. Реалне процене су да ће у 2005. стопа инфлације бити око 17%, што је по свим критеријумима превисок ниво.

³ Очекивања за 2006. нису охрабрујућа у том погледу, посебно ако се имају у виду неуспели и незавршени преговори са ММФ. Извесно је да ће се они, као и до сада, крајем 2005. окончати прихватањем услова ММФ, који, између осталог, подразумевају смањење јавне потрошње и ограничавање кредитне активности комерцијалних банака (нарочито потрошачких кредита) од стране НБС. Последично смањење тражње сектора становништва за увозним али и домаћим робама, уз недовољне кредитне пласмане комерцијалних банака у привреду, нису услови у којима може доћи до значајнијег оживљавања привредне активности.

⁴ Наводимо кључне за тему рада.

⁵ О томе сведоче примери успешне интеграције Португала и Грчке, а нарочито Ирске.

⁶ Такав концепт у Великој Британији показује већу ефикасност привреде у односу на континенталну Европу. Резултати недавних парламентарних избора у Немачкој указују да ће ствари ићи брже у том правцу у најјачој европској привреди. Упркос једва постигнутој победи сестринских партија CDU/CSU, и другом у историји покушају формирања тзв. велике коалиције са SPD, логично је очекивати да влада канцелара Ангеле Меркел унесе одређене елементе неолибералне англо-саксонске економије, и укине или смањи неке од елемента социјалне државе.

⁷ Детаљније у: Петровић, П. и Антевски, М. (2005) - „Економски ефекти процеса придруживања Европској унији”, реферат на скупу: „Процеси интеграције у Европи”, Економски факултет, Ниш, 18.10.2005; *Економске теме*, 1-2/2005, тематски број: Процеси интеграције у Европи, књига 1, 109-116.

⁸ Као што се десило са већ поменутом Ирском.